

A kvalitatív tartalomelemzés aspektusai

Sántha Kálmán*

Kuckartz, Udo (2012): Qualitative Inhaltsanalyse. Methoden, Praxis, Computerunterstützung. Beltz Juventa, Weinheim und Basel.

A tartalomelemzés a társadalomtudományi kutatásmódszertan világának klasszikus eleme, megjelenik a kvantitatív, a kvalitatív, valamint a harmadik, a kombinált módszertanra épülő paradigma tárházában is. Kutatási gyakorlatban való alkalmazását számos pontatlanság is övezi. Mindezek a definiálása, valamint az alaptípusai és különböző variációi körüli dilemmáknak köszönhetőek. A hatékony gyakorlati alkalmazáshoz elengedhetetlen a tartalomelemzés báziselemeinek meghatározása, valamint az ezek mögött létező elemzési mechanizmusok egyértelmű rögzítése. A recenzió alanyát jelentő kötet éppen e sokrétűségben kíván egzakt utat és elemzési algoritmusokat mutatni.

Udo Kuckartz a marburgi Philipps-Universität professzora, a MAG-MA (Marburger Arbeitsgruppe für Methoden und Evaluation) kutatócsoport vezetője, valamint a kvalitatív kutatásmódszertanban világszerte elismert MAXQDA szoftver fejlesztője, kötetében a kvalitatív tartalomelemzés elméleti és gyakorlati kérdéseinek mélyrétegeit vizsgálva segíti a kutatókat a módszer szakszerű tervezésében és korszerű kivitelezésében. A 2012-ben megjelent kötetet 2014 januárjában már a második kiadás is követte a Beltz Juventa gondozásában, ami a könyv iránt tanúsított nemzetközi érdeklődést is jól mutatja.

A recenzió a kötet formai és tartalmi ismertetésére vállalkozik. Tartalmi területen helyenként túlmutat a recenzió műfaján, hiszen a kvalitatív tartalomelemzés elnevezése körüli problematika tárgyalása mellett ismerteti a tartalomelemzés nemzetközi szakirodalmaiban fellelhető változatait is. Majd a vázolt környezetben elhelyezi a kötetben megjelenített kvalitatív tartalomelemzési irányzatokat.

A könyv alapvetően lineáris felépítésű, a szerző hét fejezetben tárgyalja a témakört. A kvalitatív adat fogalmi rendszerétől a metodológiai elveken át a kvalitatív tartalomelemzés során kapott eredmények prezentálásáig széleskörű információkkal látja el az olvasót. A lineáris logikai felépítés bizonyos fejezetek esetén (pl. kvalitatív adat, számítógéppel támogatott kvalitatív tartalomelemzés) megtörhető, hiszen kutatói előképzettség függvényében a jelzett fejezetek önmagukban is koherens rendszert képeznek, általános kvalitatív kutatásmódszertani ismereteket hordoznak, korszerű információkkal szolgálnak. A kötet logikus felépítésű, tipográfiai igényesen kivitelezett: a fejezetek elején a főbb tartalmi egységek kiemelten találhatóak. A klasszikus fehér és fekete színek mellett feltűnik a kék is, utóbbi a táblázatok, a példák, illetve a fejezetek előtti tartalmi csomópontok kiemelésére szolgál. A tárgymutató, az ábra- és táblázatjegyzék, valamint a téma szempontjából releváns honlapok elérhetőségei és konferenciák jegyzéke a kötet felhasználóbarát jellegére utalnak.

A könyv tartalmi elemeinek tárgyalása előtt a kvalitatív tartalomelemzés angol elnevezésének (Qualitative Content Analysis, rövidítve QCA) (*Schreier, 2012; Silver, 2013*) olyan problémájára hívjuk fel a figyelmet, amelyre tartalomelemzéssel foglalkozó kutatóknak célszerű figyelni. Napjaink társadalomtudományi kutatásmódszertana-

* Kodolányi János Főiskola, Neveléstudományi intézeti tanszék, főiskolai tanár. skalman@kodolanyi.hu

nának nemzetközi világában a QCA rövidítés „foglalt”, hiszen a kutatók Ragin módszerének megjelenése óta többnyire a Qualitative Comparative Analysis (Ragin, 1987) rövidítéseként használják a QCA-jelölést, továbbá a keresőprogramok is elsősorban utóbbit hozzák elsőként. Indokolt tehát arra figyelni, hogy a kvalitatív tartalom-elemzés (Qualitative Content Analysis), valamint a Qualitative Comparative Analysis „közös” QCA-jelölése akár értelmezésbeli és módszertani bonyodalmakhoz is vezethet egy nem átgondolt vizsgálat során. A Qualitative Comparative Analysis alapvetően különbözik a kvalitatív tartalomelemzéstől, olyan módszerről van szó, amely matematikai háttérrel rendelkezik, a Boole-algebra elemeit használja. Nem sorolható egyértelműen egyik paradigmához sem, de logikai alapja pozitivista jelleget tulajdonít számára, míg az eredmények értelmezése már az interpretatív paradigma jellemzőit mutatja. A módszer a kvalitatív esetcentrikus és a kvantitatív változócentrikus elemek összekapcsolására alkalmas, elméletek vagy hipotézisek tesztelésére használható, valamint lehetővé teszi új hipotézisek vagy elméletek megalkotását is (Rihoux, Rezsöhazy és Bol, 2011).

Az első két fejezet, a kvalitatív adatok tárgyalása, valamint a tartalomelemzés történeti fejlődéséről írottak messzemenően betöltik funkcióikat, hiszen elvezetnek a kvalitatív tartalomelemzés tipizálásáig, valamint a számítógépes adatfeldolgozásig. Az adattípusok érdekes és hasznos mátrixos megjelenítése, valamint tárgyalásuk logikai rendszere a kvantitatív, a kvalitatív és a kombinált paradigma jellemzőinek figyelembevételével történik. A kvalitatív tartalomelemzés alapfogalmi készletének megismerése (pl. típusok, kategóriák és képzésük, kódolás, memók) után a kötet fő tartalmi egysége, a kvalitatív tartalomelemzés Kuckartz szerinti három alaptípusának – tartalmilag strukturáló, értékelő, típusképző – elemzésére fókuszál, majd ezután a módszer számítógépes interpretálása következik.

A recenzió bevezetőjében említett pontatlanságok okai véleményünk szerint a kvalitatív tartalomelemzés tipizálása körüli dilemmákban rejlenek. Napjainkban már a kvalitatív tartalomelemzésre vonatkozóan számos kötet és tanulmány létezik: Schreier (2014) a kvalitatív tartalomelemzés 11 aspektusát, a tartalmilag strukturáló, formálisan strukturáló, értékelő, skálás, típusképző, összefoglaló, magyarázó, összegző, hagyományos, irányított és kifejtés segítségével történő tartalomelemzést különbözteti meg, valamint felhívja a figyelmet arra, hogy nem egyértelmű a típusok egymáshoz fűződő kapcsolata, léteznek átfedések is.

Kuckartz kötete a kvalitatív tartalomelemzés három alapvető technikájaként tárgyalja a *tartalmilag strukturáló*, az *értékelő*, valamint a *típusképző* tipológiákat. A *tartalmilag strukturáló* típus a kvalitatív tartalomelemzés központi eleme, célja a feldolgozni kívánt dokumentum tartalmi aspektusainak azonosítása, majd a meghatározott aspektusok függvényében a dokumentum szisztematikus leírása (Schreier, 2014). A kategóriarendszer struktúrájának kiépítése során központi kérdés annak eldöntése, hogy miként alkalmazzuk a kategorizálást, azaz deduktív, induktív vagy kombinált módon kategorizálunk. Vagyis az előre létrehozott kódlista deduktív logikája, valamint a szövegből építkező induktív jelleg, vagy a kombinált verzió (pl. főkategóriák deduktív, alkategóriák induktív módon való képzése) segítségével érhetünk célba. Az *értékelő* kvalitatív tartalomelemzés több párhuzamos elméletben is megtalálható (lásd skálás típus Mayring, 2010 és Schreier, 2014 elméletében). Kuckartz arra figyelmeztet, hogy az értékelő kvalitatív tartalomelemzés a kvantitatív tartalomelemzésre hasonlít, valamint a Mayring-féle koncepció közelebb áll a szövegek számokká való transzformálásához és a statisztikai elemzéshez, ezzel pedig véleményünk szerint akár jelentős információvesztés is generálható. Továbbá az értékelő kvalitatív tartalomelemzés egy fokozatosan mélyülő szöveginterpretációt is segíthet például a nominális adatok alkalmazásával. A *típusképző* kvalitatív tartalomelemzést az előzőekhez viszonyítva a legösszetettebbként tünteti fel Kuckartz. Ekkor a vizsgált esetek tulajdonságaik, különbségeik, hasonlóságai alapján osztályokba sorolhatók, majd e csoportok jellemzőik alapján sokoldalúan és pontosan leírhatók. Az eljárást akkor célszerű

alkalmazni, ha a vizsgált esetek két vagy több jellemző alapján ábrázolhatók. Mindhárom technikát a szerző részletes útmutatóval és példákkal ír le, ezzel is segíti a gyakorlati kivitelezést.

A kötetben kulcsszerepet kap a három kvalitatív tartalomelemzési technika számítógéppel támogatott elemzési környezetben való interpretálása. Ez a fejezet a MAXQDA felhasználói számára nyújt elméleti és gyakorlati tanácsokat a kvalitatív tartalomelemzést illetően. Hasznos információkkal szolgál interjúval, terepnaplóval dolgozók számára, hiszen részletesen tárgyalja az átírási szabályokat és lépéseket, továbbá szoftveres háttérrel válaszol az átírási lehetőségek számára. A szerző ezután a három tartalomelemzési típus működését a MAXQDA szoftver segítségével illusztrálja, figyel az alapinformációk (adatimportálás, kódolás, memók, kommentárok) részletes, példán keresztüli ábrázolására. A fejezetrész hasznos azon kutatók számára is, akik nem ismerik a MAXQDA szoftvert, viszont jártasak más kvalitatív adatok elemzését támogató program kezelésében (pl. ATLAS.ti, NVivo), hiszen sok esetben hasonló logikai gondolatmenettel találkozhatnak a kvalitatív projekt során. A MAXQDA napjainkban rendelkezésre álló verziója alkalmas multikódolt adatok (szöveg, kép, audio- és videoadat) feldolgozására, kitűnő választás a kvalitatív vagy a kombinált paradigma szerinti vizsgálatok számára. A program ablakrendszerrel dolgozik, címsora, menüsora, eszköztára, kódtára logikus, könnyen áttekinthető. Kódolási algoritmusai követi az induktív (Grounded Theory) és a deduktív (a priori) rendszert, MAXMaps grafikai ábrázoló modulja a hálózatépítést preferálja. A szoftver segíti a kvantitatív tartalomelemzést is, kapcsolatot biztosít más szoftvekkel (pl. SPSS, Excel), továbbá lehetővé teszi a téri információk feldolgozását, a georeferenciák alkalmazását.

A könyv külön erénye, hogy kitér a kvalitatív tartalomelemzés metodológiai követelményeire, a szakszerű eredményprezentálás folyamatára, valamint összegzi a módszer előnyeit, alkalmazási lehetőségeit. A részletesen tárgyalt három kvalitatív tartalomelemzési eljárásnál indokolt lett volna nagyobb hangsúlyt fektetni a kódolás megbízhatósági mutatójának meghatározására, hiszen mindez a gyakorlati kivitelezés szempontjából releváns információkat hordoz. *Kuckartz* szerint tekintettel a kvalitatív tartalomelemzést övező népszerűsége, a módszernek a jövőben tovább kell fejlődnie, így újabb teoretikus és gyakorlati aspektusok megjelenése várható.

A kötet hasznos segítséggel szolgálhat a neveléstudomány, a pszichológia, a szociális munka, az andragógia területén kutatóknak, továbbá minden olyan társadalomtudományi diszciplína számára releváns, amely kvalitatív tartalomelemző technikákat alkalmaz. A könyvet a kutatók, a PhD-képzésben részt vevők mellett ajánljuk egyetemi, főiskolai hallgatóknak, továbbá hasznos és korszerű információkkal látja el a kutatómódszertan iránt érdeklődő olvasókat is.

Szakirodalom

1. Mayring, P. (2010): *Qualitative Inhaltsanalyse*. Beltz Verlag, Weinheim.
2. Ragin, C. (1987): *The Comparative Method. Moving Beyond Qualitative and Quantitative Strategies*. University of California Press, Berkeley, Los Angeles, London.
3. Rihoux, B., Rezsöhazy, I. és Bol, D. (2011): *Qualitative Comparative Analysis (QCA) in Public Policy Analysis: an Extensive Review*. German Policy Studies, 7 (3). 9-82.
4. Schreier, M. (2012): *Qualitative content analysis in practice*. Sage, London.
5. Schreier, M (2014): *Variante qualitativer Inhaltsanalyse: Ein Wegweiser im Dickicht der Begrifflichkeiten*. Forum Qualitative Sozialforschung/Forum Qualitative Social Research, 15 (1). URL: <http://nbn-resolving.de/urn:nbn:de:0114-fqs1401185> Utolsó letöltés: 2014. február 1.

6. Silver, C. (2013): *Conference-Report: CAQD Conference 2013*. Forum Qualitative Sozialforschung/Forum Qualitative Social Research, 14 (2). URL: <http://nbn-resolving.de/urn:nbn:de:0114-fqs1302249> Utolsó letöltés 2014. január 26.